

18. KULTUROLOŠKI OKVIR NAŠEG OBRAZOVNOG SISTEMA

*Zorica Kotri**

Sažetak: Specifičnost našeg kulturološkog miljea odražava se na obrazovni sistem jer škola najdirektnije korespondira sa kulturom, pa tako u novom kulturnom ambijentu škola prestaje da bude ustanova za „vladanje” mladima, već ustanova koja ih prosvjeđuje i priprema za život tako što im izgrađuje demokratske kapacitete kroz građansku kulturu, uvide u religijsku raznolikost, razvija ekološku svijest i akcentira značaj rodne ravnopravnosti. U uslovima modernog koncipiranja obrazovanja obnavljanje dominantne kulture ne događa se kroz mehanizme propisivanja određenih kulturnih kodova, već je riječ o aktivnom i fleksibilnom procesu koji je spreman da u određenom obimu asimiluje novonastajuće oblike kulturnog stvaranja.

Ključne riječi: *kultura: građanska, demokratska, politička, religijska, ekološka*

Abstract: The specificity of our cultural milieu is reflecting in our educational system since school most directly corresponds with culture, so that in the new cultural ambience school ceases to represent institution which „governs” young people. It transforms into institution which edifies young people and prepares them for life by developing their democratic capacities through civic culture, giving insights in religious diversity, developing environmental awareness and highlighting gender equity importance. In the modern educational designing, the revival of predominant culture is not happening through mechanisms of prescribing certain cultural codes. It refers more to an active and flexible process which is open to incorporate a certain extent of emerging forms of cultural creation.

Key words: *culture – civic, democratic, political, religious, environmental*

* Zorica Kotri, Zavod za školstvo, Podgorica

18. 1. UVOD

Čudesno poraslo znanje nije još primljeno u novu skladnu sliku svijeta koja nas obasjava i struji kroz nas kao svijetla sunčeva zraka u kojoj se krećemo. Zbir svih navika nije u nama još postao kultura.

Hujzinga

Kultura je cjelokupan način života pojedinca i zajednice jer pojedinac ne može bez zajednice u kojoj uči, stvara i razvija zajedničku kulturu čiji je osnovni smisao da olakša održavanje, produženje i napredak ljudskog društva, a isto tako da proširi društveni prostor u kome pojedinac može razvijati raznovrsne potencijale bez straha od sumnjičenja, diskriminacije, sprečavanja i odbacivanja. U ukupnoj kulturi obrazovanje je jedno od pitanja za koje su kako stručna tako i laička javnost, odnosno i oni koji vladaju i obični građani, veoma zainteresovani. Po pravilu, svi oni gaje velika očekivanja od obrazovnog sistema jer računaju da škole obezbjeđuju jednake mogućnosti za sve, stvaraju sposobnu radnu snagu i informisano aktivno građanstvo, pa tako obrazovanje vide kao strateški činilac u izgradnji demokratskog društva.

Uvođenje institucije moderne demokratije u bivše socijalističke zemlje kakva je naša snažno udara u ekonomske i kulturne prepreke, a Crna Gora jeste na putu postsocijalističke tranzicije u demokratsko društvo sa tržišnom privredom. Demokratski politički sistem podrazumijeva demokratsku političku kulturu kao uslov za funkcionisanje demokratije.

Činjenica da je Crna Gora mala kao zemlja i kao politička zajednica (država) može da asocira na jednostavnost istraživanja kulturnih fenomena, no ta jednostavnost je prividna jer je kultura višeslojan i kompleksan društveni fenomen. Ona je živo tkivo društva u kome je sadržana prošlost, sadašnjost i budućnost toga društva.

Crna Gora više od dva i po stoljeća ima jasan i u osnovi nepromijenjen geografski, kulturni i istorijski identitet. Crna Gora ima odlike ne samo posebnog prirodnog ambijenta već i posebnog socijalnog i političkog života. Do 1878. godine Crna Gora je izrazito tradicionalna jednokulturna i jednovjerna. Usljed teritorijalnog širenja, u njen sastav ulaze pripadnici drugih vjera i naroda kao manjine. Za razliku od drugih, ovdje se ne dešava asimilacija manjina, već se stvara model „snošljivog” suživota uz veliki broj primjera međusobnog uvažavanja i poštovanja. To je razlog što kod posljednjih ratovanja u Crnoj Gori nije došlo do ozbiljnih međuetničkih sukoba i napetosti.

Zbog jakih i još uvijek vitalnih lokalnih, porodičnih, bratstveničkih i plemenskih veza, Crna Gora je specifična zajednica, na neki način ona je zajednica zajednica, u kojoj se u odnosu na velike i razvijene sisteme različito komunicira jer „ovdje se sve zna”, pa se tako gradi, za razliku od drugih, posve osobit odnos privatnosti i javnosti. Niko u Crnu Goru nije došao i nametnuo svoje norme, vrijednosti i način života. To je glavni razlog zbog kojeg je ona ostala privržena tradiciji, običajima i vrijednostima koje su u njoj davno nastale. Specifičnost Crne Gore je i poseban odnos vlast – narod među kojima ili nije bilo, ili je neznatno bilo etničke i kulturne distan-

ce, među kojima je bila mala statusna i ekonomska distanca, usljed čega je komunikacija između običnog člana zajednice i vlasti bivala jednostavna i često neformalna.

Crna Gora je istorijski praktično preskočila fazu kapitalizma zbog čega je do polovine XX vijeka živjela uokvirena ruralnom ekonomijom, ruralnim kulturnim habitusom, sistemom vrijednosti i normi. Sa uspostavljanjem socijalizma, lako se prima jedna egalitarna ideja koja je crnogorskom društvu kulturološki bliska. Preko marksizma, kao osnovne ideologije „novog” društva, prihvata se i vizija komunizma kao budućeg društva koje će uspostaviti egalitarnost, kosmopolitizam i slobodu. No, ta vrsta „tranzicije” nije se desila, pa marksizam već dugo nije „intelektualno mjesto” sa koga se može ići u svijetlu budućnost.

Zbog ovakvih istorijskih prilika, crnogorsko društvo se tek krajem XX vijeka faktički prvi put suočava sa problemom diferencijacije koju donosi moderna tržišna privreda.

Sa raspadom SFRJ, uspostavlja se politički pluralizam i predstavnička demokratija, ali ratovi na tlu nekad zajedničke države, kojima prethodi i koje prati snažna obnova anahronih vrijednosti kao što su nacionalizam, klerikalizam, autoritarnost, ksenofobija, još jednom su inhibirali razvoj društva i uveli ga u novu tranziciju koja traži uvođenje moderne demokratije u društveni sistem, te eliminisanje ekonomskih i kulturnih prepreka koje bi je mogle usporavati i osporavati.

18. 2. NEKI ASPEKTI POLITIČKE KULTURE

Savremeno crnogorsko društvo funkcioniše kao specifičan suživot demokratskih i preddemokratskih stavova, vrijednosti i orijentacija, pri čemu je preddemokratsko ukorijenjeno za razliku od demokratskog, jer Crna Gora ima sasvim novo demokratsko iskustvo, koje se polako gradi, ali koje mora postati dio aktuelnog poretka koji teži da se razvija kao sistem u skladu sa okruženjem.

U svojoj istoriji Crnogorci su oružjem i srcem osvajali slobodu koja postaje nacionalni simbol, srž kolektivnog arhetipa. U Crnoj Gori, kolektivna sloboda je bila iznad lične slobode, pa je u takvim uslovima teško ili nemoguće govoriti o pojedinačnoj autonomiji. To su uslovi kada je pojedinac tradicionalno usmjeren prema onom načinu života koji je determinisan prošlošću, mitovima i običajima. Ističući dominaciju kolektiva, Crnogorci ostaju bez pojedinačnog identiteta, ali ne i bez personaliteta naglašenog kroz viteški sistem vrijednosti.

Crna Gora je danas u procesu oslobađanja od dubokih recidiva plemenske svijesti, te u procesu osvajanja individualnih, građanskih i nacionalnih sloboda pa njena politička kultura, kao način na koji jedna zajednica politički živi, podrazumijeva neki proces socijalizacije i njegove agense. Jedan dio tog procesa je spontan i odvija se u porodici i u grupi vršnjaka. Drugi je donekle organizovan i kontrolisan – škola, politička partija, međuvjerske zajednice.

Mnogo je načina na koje se odvija socijalizacija i na koje djeluju različiti agensi, ali je važno naglasiti da ni jedno ni drugo ne mogu stvoriti vrijednosti i orijentacije, već ih samo mogu prenositi, jačati ili prigušivati u skladu sa nekom cjelinom individualnog ili kolektivnog iskustva.

Nova vrsta uređenosti i stabilnosti pretpostavlja razvijenu građansku svijest i kulturu. Takav društveni zadatak može obaviti ona škola koja više ne može i ne smije biti ustanova za vladanje mladima već ustanova za prosvjeđivanje mladih. Kroz obrazovni sistem neophodno je svakog pojedinca uputiti na participaciju u demokratskim procesima i naučiti pravila demokratske odgovornosti. Tako učitelj, nastavnik i profesor treba da vaspitavaju, njeguju, podižu, podržavaju učenike da preuzmu odgovornost za sopstveni život i „služenje zajednici i onima koji će doći poslije nas” (V. Havel). Da bi se to postiglo, potrebno je njegovati i visoko vrednovati duh sumnje, osporavanja i naročito provjeravanje autoriteta, ideologije, opšte istine... tako se obrazuje i vaspitava ličnost koja sa takvim vaspitanjem ne može više biti podanik. Tako je moguće doći do stanja u kome će najbolji biti oni koji su sposobni da znanjem i stavom stvaraju administrativni aparat države, a da, u isto vrijeme, imaju snage i da kritikuju njegove mehanizme. Riječ je o pojedincu koji uz ličnu zamjenu „ja” vidi ne samo prava već i obaveze. To je pojedinac sa istaknutim individualitetom, a ne pojedinac koji se štiti i zaklanja sigurnošću i udobnošću kolektiva.

Građanin kao pojedinac koji hoće, može i umije da živi sa drugima i drugačijima, te njeguje duh pobune, otpora i nepristajanja. Tako u ovim uslovima škola ne može više biti samo mjesto prenošenja znanja već i mjesto proizvodnje znanja i kulture. Ona mora razviti osjećaj slobode pojedinca kao uslov za slobodu drugih, jer samo tako pojedinac će moći formirati lični stav, samostalno donositi odluke i autonomno prosuđivati, ali treba znati da su to sve procesi za koje je potrebno vrijeme. Činjenica je da mi odavno imamo pravni okvir u kome je građanin vidljiv, dakle, imamo građane, ali nam je građanska kultura nedostajući resurs u smislu razvijenog građanskog duha i građanske vrline, kritičkog mišljenja, solidarnosti i socijalne osjetljivosti. Građanina treba da mobiliše nepravda, diskriminacija. On mora biti sposoban i spreman da se izvini i zastidi i svakako nikad ne smije biti smetnja razumijevanju, povjerenju i pomirenju među ljudima različite nacionalne vjerske i kulturne pripadnosti. Njemu mora biti strana šovinistička varijanta nacionalizma jer potire građanske vrijednosti i zagovara prezir, netrpeljivost, mržnju prema drugom narodu, kulturi, državi, ističući da je nacija jedini prirodni okvir za kulturu, a zaneamarujući činjenicu da se savremena društva kreću u smjeru ponude različitih kulturnih opcija koje ostavljaju mogućnost pojedincu da bira svoj vlastiti kulturni identitet, koristeći tako vrijednosti suživota u otvorenom društvu koje su nadmoćne nad vrijednostima jednog naroda, odnosno jedne kulture. Da bi se to postiglo, obrazovni sistem i škola kao institucija moraju se obračunati sa čvrstim i okamenjenim obrascima mišljenja, vjerovanja i vrednovanja kao što su predrasude, autoritarni mentalitet, politička nekultura...

Da bismo to postigli, kako kaže Dragan K. Vukčević, moramo imati „otvorenost kao polazište, razvijenu individu kao nosioca, svijet kao partnera, ljudska prava i slobode kao standarde, demokratiju kao politički milje”. Sve to moramo naučiti ne samo formalno ugraditi u sistem već i stvarno praktikovati. Preduslov svakog angažovanja je znanje jer samo onaj koji poznaje mehanizme i institucije u društvu može doprinijeti razvoju demokratije jer razumije da najveća mjera demokratije ne znači najveću mjeru slobode, ni najveću mjeru jednakosti, već najveću mjeru uče-

šća kao i to da demokratija živi od spora između dvije strane, od diskusije. I na kraju, mora znati da je demokratija najvrednije dobro civilizacije, ali dobro koje nije poklon koji se dobija za sva vremena, jer za nju se treba svakodnevno boriti i braniti je. Braneći i uspostavlajući demokratiju, postavljamo temelje za otvoreno društvo, za koje K. Poper navodi: „U otvorenom društvu počeo se osjećati civilizacijski pritisak. Taj pritisak ili teret, ta nelagoda posljedica je sloma zatvorenog društva. Ona se osjeća i danas osobito u doba društvenih promjena. Posrijedi je pritisak neprestanog napora što ga zahtijeva život u otvorenom društvu. Teret nastojanja da budemo racionalni, da se odrekemo zadovoljenja bar nekih emotivnih društvenih potreba, da privređujemo sami za sebe i da prihvatamo odgovornost”.

18. 3. RELIGIJSKA KULTURA

Orijentacija prema kulturnom pluralizmu uključuje religijski pluralizam u cilju podržavanja i jačanja duhovne slobode. Bez znanja o svjetskim religijama nemoguće je razumjeti zajedništvo u različitostima, a da se ne ugroze te različitosti i da se održi to zajedništvo.

Naša škola je laička tako da učenicima nudi nekonfesionalni predmet (istorija religije) koji nije pouka u vjeri (vjeronauka), već pouka o vjeri. Cilj takve nastave o religiji nije brisanje razlika među religijama i konfesijama, već poznavanje religije kao nečega što nam nije smetnja za zajednički život, već naprotiv nešto što zajednički život bogati drugačijim iskustvom. Kroz takvu nastavu učenik će spoznati zajednička mjesta, dodirne tačke između svih religija i konfesija koje mogu biti osnova zajedničkog djelovanja u cilju opšteg dobra. Takav predmet ima izražen saznanjani karakter, prije svega u sticanju znanja o svjetskim religijama, pri čemu se religija shvata kao kulturni fenomen, ona je pogled na svijet kao i mehanizam izgradnje vrijednosti.

Treba naglasiti da se u oblasti vjerskog života kod nas često susrećemo sa upotrebom vjere i vjernika u ideološko-političke svhe.

Način na koji smo mi poslije Drugog svjetskog rata „ostavili” pa 90-ih godina ponovo prihvatili religiju (jedno i drugo naprečac i grubo) govori o našem mentalitetu. Bogoostavljanje kao diktat jedne jednomne politike koja je ukinula boga, srušila bogomolju i ponudila nove idole i ideale. Obecavali su svijetlu budućnost, za koju je uslov bio što žešće gaženje starog, što grublje odbacivanje tradicije i naravno „istorijsko vrijeme” koje je narodu uzelo dušu, pokušalo da ukine sjećanje, anatemiše sve što je civilizacija stvorila do tada, urušilo se jer nije imalo prirodnu osnovu. Tada se iz jedne krajnosti prešlo u drugu. Desilo se da su oni koji su prvi trčali u komitet da prijave u čiju je kuću ušao pop samo promijenili trasu. Potrčali su u crkvu uz glasnu priču da su morali biti komunisti jer drugačije ne bi opstali. Sve se to dešava uz tihi prezir onih koji nijesu čupali svoje duhovne korijene, već u istom tom vremenu opstajali, sa raznim etiketama, ali dostojanstveno. U novom naletu vjere i vjernika oni su se samo povukli i prve redove ostavili onima kojima je bitno samo da su u prvom redu. Tada crkve postaju tijesne za „nove” vjernike, krštenja masovna, izražena potreba da se o tome bučno i žučno govori, da se sa što više pucnjave, što većim gabaritima badnjaka, naglasi, proglasi i podvuče novoosvojena sloboda izra-

žavanja vjerskih osjećaja, pri čemu se zaboravlja da znati pravu mjeru najveća je mudrost. Zaboravljamo i to da je istinska vjera stišana, duboka kao mirna voda, ona ne hući i bući jer tamo gdje je huka i buka voda je plitka. Neko dobro reče: „Tamo gdje je buka bog se ne voli već bruka.”

Ovo jasno pokazuje koliko lako i brzo i naravno nekritično odbacujemo jedan i prihvatamo drugi sistem vrijednosti. Ovdje je upotreba vjere u ideološko-političke svrhe očigledna, pa je utoliko veća potreba da se razmatraju sve velike religije jer nas to neminovno vodi do ustanovljavanja da u njima preovlađuju vrijednosti razumijevanja, tolerancije i ljubavi. Jasno je da netrpeljivost, mržnja i sukobi ne polaze iz vjere već dolaze iz vjerske ideologije koja se povezuje sa svjetovnim interesima, a vjerska ideologija insistira na razlikama, često do apsurdna, pa Andrić u pismu iz 1920. kaže: „U Sarajevu ni satovi četiri različite vjeroispovijesti zbog netrpeljivosti nijesu otkucavali u isto vrijeme”.

Da nam se ne bi istorija ponavljala, moramo definitivno prihvatiti da svete riječi osnivača velikih svjetskih religija ne mogu nigdje i nikog podstaći na netrpeljivost, mržnju i rat, već samo na razumijevanje, ljubav i mir. Valja se oduprijeti iskušenju da se vjera vrednuje po tome kako su je protumačili i primijenili vjerski ideolozi, koje ne dotiče opomena iz jevanđelja po Marku: „Dom moj zvaće se dom molitve za sve narode. A vi načiniste od njega hajdučku pećinu”.

Moderna društva karakteriše sekularizacija kao posljedica brzog razvoja tehnike, urbanizacije, laicizacije države i javnog života. Sekularizacija donosi promjene koje se manifestuju kroz proces udaljavanja od crkve, pri čemu prije svega mislimo na izostajanje redovnog upražnjavanja obreda u crkvi, što potvrđuju istraživanja po kojima je crkva naročito u Zapadnoj Evropi, izgubila upliv na mišljenje i djelovanje ljudi. Proces sekularizacije izazvao je promjene u samoj religiji tako što se ona, da bi opstala, počela prilagođavati novim društvenim uslovima. Kako ističe P. Glasner, „religija nastavlja da buja izvan struktura što su je uobičajeno obuhvatale”, čitav taj proces ide u smjeru „privatizacije religije”, odnosno urbanog prelaska religije iz javne u ličnu sferu. To ukazuje da vjera nije u krizi, ona ne nestaje već samo mijenja forme kroz koje se iskazuje, potvrđuje i živi. Zasigurno, to je smjer u kome će se kretati i crnogorsko društvo kad izađe iz euforije karakteristične za tranzicioni period.

18. 4. ROD I RAVNOPRAVNOST

U okviru obrazovnog sistema moramo naučiti da uspostavljanje građanskog društva i demokratskih odnosa u njemu podrazumijeva rodnu ravnopravnost kao tekovinu tih procesa. Činjenica je da su muškarci i žene u ukupnoj istoriji čovječanstva doprinosili kretanju i razvoju društva, ali sa naglašeno različitim raspodjelom uloga i odgovornosti. Iz današnje perspektive može da izgleda nevjerovatno ali je činjenica da su donedavno plaćeni rad obavljali isključivo muškarci, tek u posljednjem stoljeću situacija se mijenja, reklo bi se kasno, ali tako dinamično da se radi o jednoj od najbržih i najznačajnijih promjena u modernom društvu.

Naše tradiciji sklonije crnogorsko društvo nešto se sporije adaptira pa i istraživanje od 2007. dato u knjizi „Rodni barometar u Crnoj Gori” [8] pokazuje da kod nas

još uvijek muškarci i žene imaju različit društveni položaj i kvalitet života. Iste 2007. godine u Crnoj Gori je usvojen Zakon o rodnoj ravnopravnosti kojim se bliže određuje ostvarivanje Ustavom garantovanih prava na ravnopravnost muškaraca i žena i obaveze države da vodi politiku jednakih mogućnosti. Iskustvo pokazuje kako ne smijemo precjenjivati domete normativnih rješenja, a potcjenjivati značaj društvenih struktura koje se „opiru” promjenama. Moramo znati da problemi ne nestaju po usvajanju zakona i uspostavljanju „mehanizama” jer najčešće još dugo ostaje veliki raskorak između normativnog i stvarnog.

Glackalica ravnopravnosti između muškaraca i žena još uvijek je kod nas u ravnoteži jedino kada se oni upoređuju po broju u ukupnoj populaciji, dok u svim drugim slučajevima muška strana preteže. Sociolog jasno vidi da iza rodni razlika stoji dosta čvrste i stabilne strukture ekonomske i političke kulture koje ih reprodukuju, ali koje će morati i da ih redefinišu. Osim toga, sociolog upućuje na to da je prava mjera rodne jednakosti ona koja se očituje u svakodnevnom životu jer se na nivou svakodnevnog zadovoljavaju potrebe a način njihovog zadovoljavanja određuje kvalitet života.

Dokoro studije o stratifikaciji nijesu bile rodno senzitivne jer su pisane tako kao da žene ne postoje ili kao da na njih ne treba računati. Kad je raspodjela bogatstva, moći, prestiža u pitanju, zanemaruje se to da je rod jedan od najilustrativnijih primjera stratifikacije, možda i najdosljednijih, jer u većini društava muškarci imaju u skoro svim aspektima društvenog života veće bogatstvo, društveni uticaj i povoljniji status u odnosu na žene. Osim toga, tržište rada još uvijek neke poslove prepoznaje kao muške, a neke kao ženske (sekretarica, vaspitačica...). Osim toga, najčešće su žene zaposlene na poslovima manje odgovornosti kao i na poslovima na kojima je manja mogućnost napredovanja, još uvijek su više zastupljene na poslovima sa skraćanim radnim vremenom, najčešće tako što to same biraju kako bi lakše uklopile svoje radne i porodične obaveze.

Ali sa novim generacijama počinje nestajati ovakva podjela, pritisnuta činjenicom da se u posljednje vrijeme značajno povećava broj žena sa visokim obrazovanjem i da novija istraživanja evidentiraju veliku zainteresovanost žena za napredovanjem i dostizanjem visokih rukovodećih položaja.

Nije za očekivati da će proces preuzimanja kućnih poslova od strane muškaraca teći jednako brzo kao što žene osvajaju javnu sferu, ali definitivno stvari idu u tom smjeru. „Spora adaptacija” muškaraca može malo usporiti, ali ne i zaustaviti uspostavljanje rodne jednakosti, kao značajne civilizacijske tekovine.

Naš obrazovni sistem prepoznaje tu potrebu i gura „priču” u tom smjeru.

18. 5. EKOLOGIJA U EKOLOŠKOJ DRŽAVI

Još jedan značajan zadatak obrazovanja je sagledati ekološke probleme i razviti ekološku svijest.

Savremena društva suočena su sa rizicima koje proizvodi ljudska aktivnost u prirodi. Dok je tradicionalne razlike bilo moguće identifikovati u smislu poznavanja uzroka i posljedica, karakteristika rizika savremenog društva je da se često ne

može odrediti porijeklo niti se do kraja mogu sagledati posljedice, da E. Gidens kaže: „Današnji rizici savremenog društva pogađaju sve zemlje i sve društvene klase, oni imaju globalne, a ne samo lične posljedice. Proces koji su ispisivali savremenu društvenu istoriju – kao što su trka u naoružanju, ekspanzija vojne industrije, hladni rat, nuklearne eksplozije i incidenti, prljave tehnologije, porast nataliteta naročito u nerazvijenim zemljama, klimatske promjene izazvane globalnim zagrijavanjem..., proizveli su različite posljedice, između ostalih ekološke probleme sa kojima se čovječanstvo suočava od lokalnog do globalnog nivoa. „Zeleni” već uveliko upozoravaju da potrošački mentalitet treba suzbijati i promovisati način života koji je više u skladu sa prirodom.

Razumijevajući značaj parole „misli globalno radi lokalno”, Crna Gora je prva u svijetu objavila namjeru da se razvija kao ekološka država. Septembra 1991. godine, Crna Gora je proglašena ekološkom državom. Parlament Crne Gore, proglašavajući Crnu Goru za ekološku državu, odredio je za budućnost svoj odnos prema prostoru i prirodi. Zapisano je tada da sve razlike među nama kao ljudima sa svojim uvjerenjima, manje su od obaveza da živimo u skladu sa prirodom i sačuvamo od zagađenja i uništenja sebe i svijet koji ne pripada samo nama, budući da smo ga pozajmili od svojih predaka i da ga dugujemo našim potomcima.

Da bi se na tom planu efikasno radilo, formirano je resorno ministarstvo i pokrenut niz projekata za podsticanje ekološke svijesti, propisana neophodnost ekološke saglasnosti prilikom instaliranja privrednih postrojenja, inicirano proglašavanje novih regionalnih i nacionalnih parkova kao djelova nacionalne teritorije zaštićene od privredne intervencije i urbanizacije. Osim toga, akcija „Neka bude čisto” traje i daje dobre rezultate već nekoliko godina. Osim toga, ekologija je sastavni dio našeg novog kurikulumu za osnovne i srednje škole, u okviru koga učimo mlade da vode, šume, životinjski i biljni svijet jesu obnovljivi resursi od kojih društvo zavisi i kojima se ne smije narušiti prirodna ravnoteža jer u suprotnom postoji opasnost potpunog iscrpljivanja, odnosno, kako Berbajev kaže, da nam se priroda osveti svojim umiranjem.

Reklo bi se da smo učinili najbolje i najviše što se moglo da bi se smanjio ekološki rizik no, ipak, trgovci naše eko-nekulture ne mogu se sakriti jer velike količine otpada, kao i iscrpljivanje prirodnih resursa vidljivi su golim okom, što je još jedan pokazatelj nesklada između onog što želimo i propisanog i onog što činimo.

Sigurno je da će proći još vremena dok se ne formira svijest o odgovornosti čovjeka za institucije koje sam stvara.

Društveni razvoj, tehnološke inovacije, primjena i dominacija znanja i vještačka inteligencija, promjene koje se odigravaju ogromnom brzinom zbunjuju da je teško i naslutiti, a kamoli znati u kakvom ćemo društvu živjeti za trideset, pedeset ili sto godina. Zbog nepredvidivosti, a često i nemogućnosti kontrole promjena koje se dešavaju, mogući odgovori bili bi samo nagađanje, jer futurolozi imaju različite teorije o perspektivama društva od optimističkih do krajnje pesimističkih. Dobro je što čovječanstvo postaje svjesno rizika koje je stvorilo, dobro je što preduzima akcije za njihovo otklanjanje i kontrolisanje, ali da li ćemo „kao putnici na svemirskom bro-

du ‘Zemlja’” uništiti prirodu i sebe, ili ćemo ostvariti bolji kvalitet života kroz optimalan suživot sa prirodom, ostaje i dalje veliko pitanje.

18. 6. ZAKLJUČAK

Od toga kako je postavljeno vaspitanje i obrazovanje, kako nam prenosi vrijednosti i kako nam formira identitet, kako se sve to ugrađuje u naš život, zavisi stvarnost u kojoj živimo jer svi pripadamo onom kulturnom kodu u koji su nas vaspitanje i obrazovanje postavili.

Živimo u vremenu pomjerenih vrijednosti i stojimo pred dilemom da li će obrazovanje djelovati u pravcu buđenja nade da nijesu izgubljene sve šanse za ostvarivanje humanije budućnosti, ili će nas gurati u veće otuđenje. Ovog trenutka to je nemoguće precizno predvidjeti, kao i to da li se može očekivati da će škola i dalje biti žarišno mjesto socijalizacije, zadužena za pripremanje mladih ljudi za njihove uloge odraslih, i ne samo mlade jer u uslovima savremenog društva obrazovanje postaje cjeloživotni proces. U posljednje vrijeme postaje očigledno da je obrazovanje industrija sa najvećim rastom u posljednjih stotinu godina, pa se mogu očekivati najveće promjene na relaciji društvo – obrazovanje.

LITERATURA

- [1] Benedikt, Rut: *Obrasci kulture*, Prosveta, Beograd 1976.
- [2] Gidens, Entoni: *Sociologija*, Beograd, Ekonomski fakultet, Čigoja štampa 2003.
- [3] Gidens, Entoni: *Odbegli svet*, Beograd, Stubovi kulture 2005.
- [4] Istraživanje Marine Blagojević, *Rodni barometar u Crnoj Gori*, Kancelarija za rodnu ravnopravnost Vlade Crne Gore, Podgorica 2008.
- [5] Tadić, Božidar: *Sociologija politike*, Univerzitet Crne Gore 1996.
- [6] Uličević, Slobodan: *Crna Gora na prelazu milenijuma*, Cetinje, Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore, „Đurđe Crnojević” 2003.
- [7] Šušnjić, Đuro: *Dijalog i tolerancija*, Beograd, Čigoja štampa 1997.
- [8] Šušnjić, Đuro: *Religija I i II*, Beograd, Čigoja štampa 1998.

